

Tuloerot ja hyvinvointi

MATTI VIRTANEN

Kaksi brittiläistä epidemiologia, Richard Wilkinson ja Kate Pickett (jatkossa W&P) julkaisivat 2009 kirjan nimeltä ”The Spirit Level”, joka viime vuonna ilmestyi suomeksi nimellä ”Tasa-arvo ja hyvinvointi: Miksi tasa-arvo on hyväksi kaikille” (HS Kirjat 2011).

W&P käyttivät samankaltaisten maiden vertailustrategiaa ja poimivat aineistoonsa 23 rikasta maata, 22 OECD-maata ja Singaporen. Maiden valinnalla haluttiin karkeasti vakioida keskimääräinen vaurautaso ja kulttuurin vaikutus. Tulokset tiivistetysti: tasan tuloerojen maissa on korkeampi ihmisten välinen luottamus, parempi koetun hyvinvoinnin taso, pienempi lapsikuolleisuus, parempi terveys, pitempi elinajanodote, suurempi sosiaalinen liikkuvuus, paremmat lasten oppimistulokset, vähemmän henkirikoksia ja pienemmät vankiluvut.

W&P:n kirja on ehtinyt monissa maissa herättää kiivasta keskustelua, puolesta ja vastaan, pitkälti poliittisesta kallistuskulmasta riippuen. Painavimman tutkimuksellisen kritiikin on esittänyt Peter Saunders, joka on toistanut W&P:n tutkimuksen, mutta laajemmalla aineistolla. Saadaksesen lisää kulttuurista ja historiallista variaatiota Saunders lisäsi W&P:n maalistaan 11 entistä sosialistista maata, kolme maata Aasiasta ja Etelä-Amerikasta sekä kaksi maata Afrikasta ja Väli-Amerikasta. Näiden yhteensä 44 maan vertailuilla Saunders osoitti, että tasan tuloerojen maissa itsemurhat, hiv-tartunnat ja avioerot ovat yleisempiä ja syntyvyys alhaisempaa kuin epätasaisempien tuloerojen maissa.

Tässä YP:n numerossa Heikki Hiilamo ja Olli Kangas (jatkossa H&K) tekevät kolmannen tutkimuksen laajentamalla edelleen maajoukkoa, ottamalla huomioon väliintulevien muuttajien painoarvoa ja vertailemalla näin saatuja tuloksia W&P:n ja Saundersin tuloksiin. H&K toimivat omien sanojensa mukaan ”eräällä tavalla sekundantteina W&P:n ja Saundersin (tai laajemmin W&P:n kriitikoiden) kaksintaistelussa, jossa riitapuolet ovat valinneet paikan ja aseet”. H&K korostavat, että tutkitut ilmiöt ovat erittäin monimutkaisia ja niiden syy/seuraus-suhteista on vaikea sanoa mitään varmaa niiden ”aseiden” avulla, joita kaikissa kolmessa tutkimuksessa käytetään. Tulokset kertovat lähinnä ilmiöiden yhteisvaihtelusta.

H&K:n aineistossa on 127 maata, ja he keskittyvät analyysissään niihin kahdeksaan hyvinvointimuuttajaan, joihin Saunders ja muut W&P-kriitikot ovat kiinnittäneet huomiota. Näitä ovat itsemurhat, alkoholinkulutus, syntyvyys, avioerot, henkirikokset, hiv-tartunnat, imeväiskuolleisuus sekä elinajan odote.

H&K:n analyysin perustulos on, että tuloeroilla on yhteys hyvinvointiuhkiin – mutta yhteys ei ole suoraviivainen:

”Tuloksemme kertovat kyllä, ettei tuloerojen yhteys kiistanalaisiin hyvinvointiuhkiin ole selkeä. W&P:n tulokset tuntuvat kuitenkin olevan vankemmalla pohjalla kuin Saundersin. Toisin kuin on väitetty, hiv/aids-tartunnat ovat yhteydessä eriarvoiseen tulonjakoon. Sama pätee elinajan odotteeseen ja lapsikuolleisuuteen. Tulonjako näyttää myös olevan W&P:n kuvaamalla tavalla yhteydessä henkirikoksiin: mitä enemmän eriarvoisuutta, sitä enemmän henkirikoksia. Toisaalta tuloerojen yhteys itsemurhiin, avioeroihin ja alkoholinkulutukseen ei ole niin suoraviivainen kuin W&P esittävät.”

Mikä voisi olla se mekanismi, joka selittäisi tuloerojen yhteyden niin monenlaisiin hyvinvointimuuttujiin kuin W&P esittävät ja minkä yhteyden olemassaoloa H&K:n analyysi ainakin osittain tukee?

W&P nojaavat nk. stressiteoriaan, joka rakentuu suhteellisille eroille. Sen mukaan tulot kertovat paitsi kulutusmahdollisuuksista myös sosiaalisesta asemasta ja suhteista. Ihmiset vertailevat itseään alituisesti toisiin ihmisiin. Heikko asema yhteisössä – olipa kyse ihmisistä tai paviaaneista – saa tuntemaan alemmuutta, lisää stressiä ja heikentää terveyttä. Teorian mukaan eriarvoisuus tulee niin sanotusti ”ihon alle”. Tämä voidaan havaita esimerkiksi kortisoli-hormonin liiallisena tai oksitosiini-hormonin liian vähäisenä erityksenä. Stressi sekä alentaa vastustuskykyä että johtaa terveyden kannalta kehnoihin selviytymiskeinoihin kuten päihteiden käyttöön, ylensyömiseen ja väkivaltaan.

H&K muistuttavat, että on olemassa toinen teoria, joka korostaa tunteiden ja hormonierityksen sijaan rikkaiden ja köyhien absoluuttisia elinolosuhteita. Suurten tuloerojen maissa pienituloiset eivät välttämättä ole raihnaisempia siksi, että tuntevat itsensä alisteuiksi ja huonommiksi. Syynä voi olla yksinkertaisesti se, että heillä on selvästi kehnompi toimeentulo ja heikommat palvelut kuin parempituloisilla.

Tämä toinen teoria saa vahvistusta H&K:n analyysissä väliintulevien muuttujien kontrollin kautta. Kahdeksan analysoidun muuttujan vaihtelusta monen osalta pelkkä tulonjako selitti vain pienen osan:

”Muitten muuttujien, esimerkiksi maan vaurautason mukaan tuominen monimuuttujamalleihin nosti selitystasetta huomattavasti. Asiaa voidaan havainnollistaa vaikkapa tarkastelemalla imeväiskuolleisuutta, jonka vaihtelusta tulonjaollinen eriarvoisuus selitti 24 %. BKT:n sisällyttämisen nosti mallin selitystasteen 86 %:iin. Tämä tulos puhuu sen puolesta, että absoluuttiset elinolosuhteet ovat maailmanlaajuisessa mittakaavassa ja historiallisesti katsottuna tärkeämpiä kuin tulonjako. Tulos ei kuitenkaan kiistä tulonjaon merkitystä. Tulonjaoltaan eriarvoisissa maissa monilla eirahallisilla elämään ja kuolemaan liittyvillä asioilla on taipumusta olla huonommalla tolalla kuin tulonjaoltaan tasaisemmissa maissa.”

Heikki Hiilamon ja Olli Kankaan artikkeli tuo mieleen Klaus Helkaman analyysin seitsemän vuoden takaa (”Huippuosaajat ja kilpailukyky: HupS vastaan PIP”, YP 1/2005). Hauskasta otsikostaan huolimatta tekstin taustalla on myös mittava kansainvälinen vertailututkimus, jossa etsittiin vauraiden valtioiden taloudellisen kilpailukyyn erojen salaisuutta. Selkeimmäksi välilliseksi vaikuttajaksi osoittautui korkea *ihmisten välinen luottamus*, mikä taas oli vahvassa yhteydessä objektiivisten mittareiden osoittamaan ja myös koettuun vähäiseen eriarvoisuuteen. Voisi ajatella, että ihmisten välinen luottamus on se solmukohta tai välittävä mekanismi, johon ja josta yhteiskunnan rakenteen vaikutukset ihmisten kaikkeen olemiseen heijastuvat.